

МАЪСУМА
АҲМЕДОВА

**ОФТОБЛИ
КУН**

Ҳикоялар

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1982

Уз
А 98

А $\frac{70303 - 32}{M352(04) - 82}$ 38 — 82 4702570200

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1982 й.

МАЖБУРИЯТ

Қуёш ҳовлидаги бор нарса: кўм-кўк иш-комлару ранг-баранг тулларни оч сариқ нурга кўмиб юборди. Сўритокларнинг шапа-лоқдай барглари орасидан хотинининг узун-чоқ, бурушиқ юзи кўринди.

— Ҳов, тўхтаг! Миқ этмайсиз-а! — Хотини кўлини пахса қилиб гапираркан, у худди Мирҳайдар бригадирнинг қаршисида тургандек титраб кетди. Мирҳайдар бригадирнинг ишдан олинганига нақ ўн беш йилдан ошдию биров зуғум қилгудек бўлса, дарҳол эсига тушади-қўяди. — Эрта кетасиз, кеч келасиз. Боринг бор, йўғинг бор — суриштирай демайсиз! — У отининг нўхтасидан тутганча хотинига қаради. — Улгунингизча ишлайсизми, нима бало! Сизниям бундоқ бирон нарсага ҳаддингиз сизса-чи! Сомон ордо-на тўрт кундан бери янчилган жойида тупроққа қоришиб ётибди-ю, опкелай демайсиз! Бугуноқ раисдан машина сўранг.

— Қайдам, берармикан?.. — У ўз бўйнига мушкул бир мажбурият юкланишини ҳис қилиб, хотинига нажот билан қаради.

— Ҳа, албатта бермайди-да! Сиз ўлгурда забон бормиди! Худо тил улашаётгандаям юргансиз шалвайиб! Қирқ йилдан бери на

ёмғир, на жазира дейсиз. Ана, кеча ўглингиз: «Нима, битта отамизни боқолмай қолибмизми?» — деди. Тилла бордай чопаверасиз, чопаверасиз. Айтинг, «Колхозда қирқ йил ишладим, битта машинага ҳаддим сиғмайдими, кўп эмас, икки соатгагина бериб туринг», денг. «Сомон яйдоқ жойда қолиб кетяпти», денг.

У отнинг нўхтасини солиб, машаққат билан эгарга минди:

— Чух!

От эшикдан чиқа бошлади.

— Анор, кетдим ман!

— Кимга гапиряпман, ҳой!.. — Хотинининг баланд, озгин қомати пешайвондан ғойиб бўлди.

Кўчада сийирлар маърар, молларини подага кўшгани чиққан хотинлар бир-бирига гап бермай, жаврашар эдилар. Кўшнисини дўпписини қоққанча хотинлар орасини ёриб унга пешвоз чиқди:

— Э, ассалому алайкум, Шариф бува!

— Ва алайк...

— Йўл бўлсин?

— Шу, далага. — Абдураҳим ҳар тонг унга рўпара чиқиб, бир хилда саволлар берарди.

— Кўринмайсиз?

— Юрибмиз.

— Уйда нима жанжал? — Абдураҳим бир маҳалла наридаги одамларнинг ҳол-аҳволдан доимо хабардор. — Кеннайим нима дейди? — деб сўради у кўк кўзларини мугамбирона қисиб.

— Раисга кир, дейди. Сомонга машина керак эмиш.

— Ҳа, машина керак эмиш, денг. Ҳе, кет-э! — Абдурахим тумшугини чўзиб яқинлашаётган тўқол эчкини нари ҳайдади. Сўнг шилдираб оқаётган ариқча четига бемалолроқ ўрнашиб олди. — Бу... Шариф бува, раис каллайи саҳарлаб нима қилади идорада?

У ўз хаёли билан андармон эди, саволга жавоб бермасдан:

— Ҳали раис машина берадими-йўқми... — деди.

Абдурахим ўрнидан сапчиб турди:

— Ия-вой, нега бермас экан? Беради. Бермаса, дўқ қилинг. «Партийнийман», денг. «Қирқ йил ишлаб қўйибман», денг. «Бирор марта амал сўрадимми, лоақал бригадирликни талаб қилдимми», денг.

— Нима қиламан бригадирликни?

— Айтаверинг. «Бугдой пойлайман», денг. «Неча марта ёниб кетай деганда сақлаб қолганман», денг.

— Э... бунга йигирма йилча бўлиб кетди. Ҳозир унақа ёнишлар йўқ.

— Майли-да, айтаверинг. Сиздан нима кетди? Бир марта бўлсаям бўлганми ишқилиб? «Ётар жойим камбой бўлса», денг.

— Капаям бор.

— Бор бўлса, яна яхши. Айтаверинг.

— Қайдам, ука...

Чолнинг диккайган сап-сарик қошларига, оппоқ соқолига, бир қарорга келолмаганлиги сезилиб турган қисик кўзларига назар соларкан, Абдурахимнинг энсаси қотди.

— Э, қанақа одам экансиз, ўзингиз ҳам...

Отни жадаллатди.

Қанийди, ҳозир шу раиснинг олдига кириш деган ташвиш бўлмаса! Отнинг бошини тўғри далага қўярди. Аини пишиқчилик, йиғим-терим пайти. Ғир-ғир шабада эсади. Йўқ, олдинига роса иссиқ бўлади. Пешиндан кейин иссиқнинг забти пасаяди. Отни бедаси ўрилган марзага арқонлайди. Жонивор кирт-кирт узиб ўт ейди. Илгари бригадирлар бақироқ бўлгучи эди, ҳозир унақалари йўқ. Бояқиш Вали бригадир бўлка ноннинг ўзи. Ювош. «Шариф бува, тағин ҳам ўзингиздан қўймасин, ишлаб тураверинг», дейди. Нобоп, қўли эгри одамлар кўп-да. Ўтган йили Нодир чўтир беданинг ярмини ўриб кетибди. Хаҳ, ноинсоф, иш деб-ку, кунингни ўтказганинг нимасию ўғирлик қилганинг-нимаси?!

Ия, анча жойга келиб қолибди-ку... Ана, баланд-баланд мирзатераклар орасидан оппоқ бўлиб колхоз идораси кўриниб турибди. Нима қилса экан, аввал далага борсамикан ёки... Аноргаям ҳайронсан. Тиниб-тинчиманган хотин. Ахир, кенжатоё ўғил эшагида бешолти марта қатнаса, ҳамма сомонни ташиб қўяди-ку! Яхшиси, раисни кутади, ҳали эрта. Нима қипти, бозордаги чойхонада чой ичади, кейин раиснинг олдига боради. Унгача, ўлдими, кеп қолар. Далага кеч қолмасмикан? Майли, кейин юраги сиқилиб, идорага йўлаёлмай юрганидан кутгани маъқул.

Кун қиздира бошлади. У чойхона орқасидаги тутга боғланган отига қараб-қараб қўярди. Жонивор ҳам роса зерикди.

Бир пайт дарвоза олдига брезент қопланган машина келиб тўхтади. Раиснинг

«лўккавой»и — яхши танийди. Югуриб борди. Раис машинасидан тушиб, унга пешвоз юра бошлади. Юрак қурғурнинг қариганида тегишига бало борми.

— Асса... тўхтаг, раис...

Раис бир зум тўхтаб унга тикилди:

— Ҳа, ота, кабинет бор эди, ўша ерда дам олиб ўтирсангиз бўларди.

У қизаринқиради:

— Энди, ука, ўзим қирқ йилдан бери ишлайман...

— Нима, пенсиями? — Раиснинг овози йўғон эди. — Тўхтаг, сиз Валида ишлайсиз-а?

У базўр бош қимирлатди:

— Раис, ўзим партиянийман. Неча йилдан бери...

— Пулми, ахир? — дея сўради раис бетоқатланиб.

— Йўғ-э, йигирма сўм пенсия, саксон сўм ойлик... Етиб турибди.

— Нима керак бўлмаса?

— Раис, битта машина керак экан. Сомонни...

— Машина? — Раиснинг чап қоши кўтарилди. — Урим вақтида-я?

Шу пайт ичкаридан бир қиз югуриб чиқди:

— Мардон ака, хайрият, келаётган экансиз. Боядан бери сўрашяпти райкомдан.

— Раис, кўп эмас, икки соатга...

— Йўқ, ота, бир минутгаям... — дея раис шошганича идорага йўл олди.

Бўлди, раисни кутиши керак эди — кутди. Машинани сўради. Энди жўнаш керак. От жонивор ҳам иссиқда қолиб кетди.

У оғир юкдан қутулгандай енгил нафас
олди.

Далага яқинлаша бошлади.
Шабада эса одатдагидай ғир-ғир эсмоқда.

ҚУВОНЧНИНГ РАНГИ

Мен танлаган манзара ниҳоятда гўзал эди.

Қуёш ботмоқда, қип-қизил шафақ самони ёндираётгандай тусда эди. Назаримда булутлар қаноти куйган улкан, оппоқ қушлар бўлиб туюларди. Шабада эсар, қушлар тинимсиз чирқиллар, олисларда тоғлар салобатли тизилишган, ям-яшил майсалар тебранар, хуллас, аллақандай шодликми, маҳзунликками ўхшаган ажиб бир ёғду атрофни ўраб олган эди.

Кеч киришини интиқ бўлиб кутардим, манзарани бўёқларда жонлантиришга бўлган ҳавас мени бениҳоя шошилтирарди. Бу иш ўйлаганимдан ҳам мураккаб чиқиб қолди: қўлларим менга бўйсунмас, шафақ эса дақиқа сайин турфа рангга бўялиб борарди. Қушлар ҳамон чуғурлашарди: чирқ, чирқ... Ҳали замон чигирткалар хониш бошлашади. Мўйқаламни қутичага ташладим-да, майсага беҳол чўқдим. Шу пайт қирқ қадамларча наридаги сўқмоқда тўққиз-ўн ёшлар чамаси бир болага кўзим тушди. Тиззаларини қучоқлаган кўйи у атрофни бефарқ кузатар, афтидан, мени ҳам пайқамасди. Болани гапга солгим келди. Мени ярим йўлда қолди-

риб, қуёш аллақачон пастга тушиб кетди. Эртага... эртага... Эртанинг борлиги яхши. Қўлимиздан келмаган нарсаларнинг энг вафодор ҳимоячиси — «эртага». Бўлмағур саволларни тарк этиб, нимадир қилиш керак.

Аста болани чақирдим:

— Ҳей, бола!

Бола ўғирилди. Кескин, қизиқувчан нигоҳлар менга саволомуз қадалди. Нима десам экан?

— Нима қилиб ўтирибсан кечқурунда?

Шуям савол бўлдию!

— Узингиз-чи, опа? — Боланинг нигоҳидаги кескинликдан асар қолмади. Овози қисс қилиб бўлмайдиган даражада янгроқ эди.

— Менми, мен расм чизяпман.

(Жавобни қаранглару, кўриб турибди-ку, нима қилаётганингизни, ойимқиз!)

Бола ўрнидан туриб чопқиллаганича қаршимга келди.

— Қаний, кўрай-чи... — «Бе, шуям иш бўлдию! Расм чизяпман, дейсиз тагин...»

Мен синчковлик билан болага тикилдим. у худди тасвирий санъатда бирор нарсага ақли етадигандек расмга узоқ тикилиб турди.

— Нимани чизяпсиз?

Нима дейиш мумкин? Оғзимга келган биринчи гапни айтдим-қўйдим:

— Қувончни.

Қора кўзларда ғалати ажабсиниш ифодаси пайдо бўлди. Шошиб қолдим. Беихтиёр узундан-узоқ изоҳ бера бошладим.

— Буни тушунасанми, табиатнинг гўзаллигидан ҳамма жонзотнинг суюнишини, кейин... — овозим қалтирай бошлади. — Биласанми, қушлар чирқиллашади, жилгалар шилдирайди...

Вужудимда аллақандай тушуниб бўлмайдиган ҳаяжон пайдо бўлди. Истардимки, асаримда қушлар овози эшитилиб турса, шабадалар саси сезилиб турса... Бола катталардай босиқлик билан сўзларимга қулоқ тутар экан, беихтиёр елка қисди:

— Қувончнинг ҳам ранги бўладими?

Бирдан у менинг тенгдошимга айланди-қўйди. Негадир бу ҳақда ҳеч қачон ўйлаб кўрмаган эканман. Қувончни чизмоқчи эдим. Бори шу. Яна тушунтира кетдим: нега бўлмас экан, бўлади. Қувонч манзараларининг турфа рангларидан ҳосил бўлади. Табиат кун бўйи печа тур либос кийса, шунча марта қувонади, юрагингда ажиб бир туйғу туғилади...

Тушунтиролмадим. Бола кўзларини катта-катта очганича индамай турарди. Қоронғилик бизнинг ўтлоғимизниям ўраб ола бошлади. Мен асбобларимни йиғиштиришга тутиндим.

— Эртагаям келасизми, опа? — дея бола жимликни аста бузди.

— Эртагаям, индингаям, унинг эртаси-гаям...

— Мен ҳам.

— Сен нега келасан?

— ...

— Кетдикми?

Бола чурқ этмай, менга эргашди. Орасира орқасига ўгирилиб қараб қўярди.

— Кимга қараяпсан?

— ...

Сўқмоқ катта йўлга уланиб кетди. Ёрқин чироқлар бизни ўз оғушига олди. Бола хайрлашмасдан чироқлар ёғдусига кўмилган катта кўча бўйлаб югуриб кетди.

Бугун ишим унумлироқ бўлди. Бола жимгина рўпарамда ўтирарди. Аввалги кунлардаги кўтаринки кайфиятдан асар йўқ, янги урф бўлган куйни ҳуштакда хиргойи қилганимча қуёшнинг ботишини тасвирга кўчирардим.

— Қушлар кўринмаяпти-ку? — дея беихтиёр савол қотди ҳамроҳим.

Уринли савол. Нега кўринсин бечоралар? Жинни бўптими! Элбурутдан қушлар сайроғи ҳақида сафсата сотганимга ўлайми. Атрофдаям кўринмайди, картинадаям. Картина эмиш. Нима бўлса, ўшани кўчиряпман, вассалом. Мен болага қушлар ҳақида ҳикоя қилиб бермоқчи бўлдим. Бу ишга халақит бермайди. Оғзинг гапираверади, қўлинг ишлайверади — фикрлашнинг, мияни ишлатишнинг эса ҳожати йўқ. Ўзимдан норози жирканч бир ҳис вужудимни ўртаб ўтди.

— Бир кун қарасам, тўтилар... — Салмоқланиб ҳикоя қиларканман, бола тинглаяптими, йўқми, менга бари бир эди.

— Дада!

Бирдан чўчиб атрофимга алангладим. Бола сўқмоқдан чопиб борарди. Узоқдан барваста гавда кўзга ташланди.

«Шу йўлдан келишингизни билардим, дадажон! Ойимни, мени ҳеч қачон ташлаб кетмаслигингизни билардим, дадажон! Мен

сизни ҳар куни кутдим, ҳар куни, ҳар куни... Албатта, албатта қайтишингизни билардим... — Чопиб бораётган бола хаёлини фикран давом эттирмоқчи бўлардим. — Сиз келсангиз, ҳаммаёқ чиройли бўлиб кетади! Ойим тинмай кулади, сиз менга учқур тойчоқлар ҳақида эртак айтиб берасиз...»

Бола отасига етиб ҳам олди. Унинг дасига нималарнидир уқтириб келаётгани сезилар, ота эса катта қўллари билан ўғлини қучганича, лапанглаб юрарди.

Овозлар узук-юлуқ қулоғимга чалина бошлади.

— Ке, ашула айтамыз! — Ота бахтиёр, йўғон овоз билан бақира бошлади. — Айтамыз!

— Бугун ҳам ичибсиз-а, бугун ҳам, — дея йиғламсирарди ингичка овоз. — Масхара қилишяпти-ку, ахир болалар мени! Уйдан қочиб кетаман ойимга ўхшаб!..

— Кетавер-р!.. Ке, ашула айтамыз!

Улар шундоқ ёнгинамдан ўтиб кетишди. Бола менга қайрилиб ҳам қарамади. Менинг ҳамроҳим туйқусдан бир юмалаб ҳеч нарсага кучи етмайдиган ожиз, ҳақиқий болага айланиб қолган эди.

— Ха-ха-ха... — Узимни-ўзим майна қилиб кула бошладим.

Шафақ ҳамон қип-қизариб турарди. Булутлар умуман қушларга ўхшамас экан. Улар оддийгина шафақ нурларидан бўртиб-қизариб турган булутлар экан, холос.

ШАҲАРГА САЁҲАТ

— Насиб қилса, эрта бозор куни ҳаво яхши бўлиб турса, сени шаҳарга олиб тушаман, — деди эри эрталаб этигини кияётиб.

Шаҳарга! Худди шу заҳотиёқ қуёш янада чарақлаб кетди. Заррин нурлар дераза ойналариши ёриб ўтиб, аста пишиллаб ухлаётган ўғилчасининг дўмбоқ юзларида, хилма-хил патнису идишлар терилган жавон, токчаларда липиллай бошлади. Бировга айтсанг, кулиши турган гап. Лекин ўзингга-ўзинг қайта-қайта такрорласанг ҳам бўлаверади: у шаҳарни шунақаям, шунақаям яхши кўрадики! Саф тизилишган улкан биноларга қарасанг, бошингдан дўппинг тушади. Тинмай физиллаётган гугурт қутичасидай бежирим трамвай, троллейбуслар... Шаҳарда яна қандайдир ҳид бўлади. Бу ҳиддан тўйиб нафас олиб бўлмаса ҳам нимагадир ажойиб. Асфальт йўлларда юрсанг сирғалиб, учиб кетаётганга ўхшайсан. Шаҳарнинг одамлари мунча ҳам тартибли бўлишмаса. Кетма-кет, қатор-қатор, текис юришади. Шунча шошилишсаям, бир-бирларига сўз қотмай, йўлидан адашмай кетаверишади. У шаҳарга икки марта тушган. Янги унаштирилганида бир марта эри билан борган. Вой, тавба,

эр дегандан ҳам шунақа уяладими киши! Кўзи тушса, қўрқиб кетаверарди. Шундай ювош, шундай яхши одамдан нега ҳайиқарди — ҳалиям ақли етмайди. Лекин бари бир ўшанда яхши бўлган эди. Ёмғир ҳаммаёқни шалаббо қилаётган бўлса-да, секин юришгани ёдида.

Яна бир марта, ҳали жудаям ёш қизчалигида дадаси билан борганини эслайди. Аниқ бир нарса эсида йўғ-у, аммо шамолда ўйнаётган ранг-баранг пуфаклар, алвонранг гуллару ясанган турли-туман болалар эсида. Ҳар ҳолда, ўшанда Май байрами бўлса керак-да. Эсида, роса тўйиб мороженое ейишган, бир томчиси қип-қизил атлас кўйлагини доғ қилган, томоғидан алламаҳалгача ширин бир таъм кетмаган.

Икки йил бўлди — эри неча марта шаҳарга олиб тушиб, ўйнатиб чиқаман, деб ваъда беради-ю, вақти бўлмай, вақти бўлса тўсатдан бир иш чиқиб қолиб, хуллас, бу ният амалга ошмасди. Эри бир сўз бердими — қанча вақт ўтиб кетса ҳам сўзидан қайтмайди.

Ишқилиб, эртага бугунгидай ҳаво очилиб турсин-да! Ахир эри: «Ҳаво яхши бўлиб турса...» деди-да.

Тезда самоварга олов ташлади. Нега шошяпти, ўзиям билмайди. Ахир шаҳарга ҳозир жўнаётгани йўқ-ку. Тутун эндигина оч яшил бўлиб товланаётган токнинг митти барглари орасидан тепага ўрлади. Қуёш нурлари ҳув, Ҳадича холанинг боғигача чароғон қилиб юборган. Юрагини қандайдир

тушуниб бўлмайдиган ҳис қоплаб олди. Улсин-а, радионинг товуши нега ўчиб қолдйкин?.. Уғилчаси уйқудан тургунча қўшнисиникига чиқиб келади.

Вазира доим йўқ нарсаларни йўндириб, эрини мақтагани мақтаган. «Кеча-чи, Адолой, Руҳит чиройли бир комбенажка олиб келибди. Тўрларини-чи, ҳай-ҳай. Ишга тушганимда кияман, десам, Руҳит: «Шу биттаминан кетармидинг, киявурмайсанми», дейди...» Нима бўпти, бир марта у ҳам мақтанса мақтанипти-да. Бирдан айтмайди-ю, секин: «Вазиражон, шаҳарга нима кийиб борсамикин, шерст кўйлак кийсаммикин ё атласми?» — дейди. «Вой, шаҳарга тушяпсизми? Шунгаям шунча ташвишми? Шаҳар нима гап бўпти, осмонга учадигандай ташвиш қиласиз-а», — дейди ҳойнаҳой. — «Бизлар анув ҳафта тушганимизда-чи, қўшни...» Сўнг нима олганинию нима кўрганини кўпиртира кетади. Яхшиси, «Мана бу бозор куни шаҳарга тушмоқчимиз, сизга бирон нарса керакмасмиди?» деб бошлай қолади. «Вой, менга нарса керакмиди, Адолой?» — деб лаб бурса-я. Нима, бўлмаса шундоқ хушхабар ичида қолиб кетаверадими? Руҳиддин ака Вазирани неча марта шаҳарга олиб тушгани билан нима иши бор? Унинг ҳам эри ўйнатгани олиб кетяптими — олиб кетяпти! Нега энди айтмас экан, айтади! «Шаҳарга ўйнагани тушиб кетяпмиз», дейди.

Шундай хаёллар билан бўтана сув тошиб ётган ариқчадан ҳатлаб ўтди. Пахса деворни ёнлаб ўтиб, қўшнисиникига чиқди.

— Хаҳ, намунча чирқиллайсанлар, итваччалар! Этагимга боғ, юрагимга доғ бўл-

диларинг! — Ичкаридан қўшнисининг асабий қичқиргани эшитилди.

Бу овозни эшитиб у таққа жойида тўхтаб қолди.

Остонада қўшни пайдо бўлди.

— Ҳа, тинчликми?

— Кўрмайсизми, буларнинг хархашасини, — дея қип-қизил катак кўйлагининг этаги билан бурнини чимчилаб артди Вазира. — Узим ҳам чиқмоқчи бўлиб турувдим. Юракларим ёрилиб кетди-е!

• У эндигина сўзлашга оғиз жуфтлаган эди, қўшниси:

— Ичкарига кириг, — дея уйга таклиф этди-ю, аммо ўзи остонадан жилмай туриб қолди.

У қўшнисининг шишиб қизарган кўзлари, пир-пир учаётган пўрсилдоқ лабларига қараб туриб, хушхабарни айтишнинг ўрни эмаслигини сизди.

— Руҳит: «Ун саккиз яшар қиз олиб келаман», деяпти... — Вазира лабини тишлаб, юзини четга бурди. Катта, шишинқирган юзларига кўзларидан дув-дув ёш оқа бошлади.

— Вой, қўйинг-э! — У нимадир нашъа қилиб, хахолаб кулиб юборди. — Руҳиддин акам ҳазиллашгандир-да.

— Ҳазил бўлса кошки эди, — дея бурнини тортганича кўз ёшларини артди қўшни. — Кошки эди...

— Мастлигида айтса айтгандир-да, эркак киши.

— Маст эмасди, маст эмасди... — дея такрорларкан, Вазира бармоқларини алам билан қарсиллатди.

Шу топда назарида олисдаги тоғлар қўл ушлашиб бостириб келаётгандай туюлди. «Маст эмас... маст эмас» — бу бир хилдаги оҳанглар яна кулгисини қистатди.

— Вой, тавба, қанақа хотинсиз ўзи? Нега куласиз? — деди қўшни бирдан даргазаб бўлиб. — Сизга юрак очадиган эканку!

— Қўйинг, одам бўлар-бўлмас гапларга лаққа ишонаверадими? — дея у қўшнисини юпатган бўлди.

Уйда бола ҳархашаси авжигга чиқиб, Вазира қарғанганча, унинг юпатувиға ҳам қудоқ солмай, югуриб ичкариға кириб кетди. Хушхабарни ҳам мушук еди. «Тавба, эси жойидами ўзи эрининг?! Ун саккиз яшар қизни кўнгиллари тўсаб қопти-да!»

— Ҳа, Адол, тушингни сувға айтяпсан? — Угирилиб қараса, ёнгинасида елкада обкаши билан Рихси хола турибди.

«Кесатиқсиз гапни билмайди. Бутун маҳаллага қайнана».

— Ғанингиз мени шаҳарға оптушмоқчи, — деди зўрға севинчини яшириб.

Хола тарақ этиб, бўш челақни ерга қўйди.

— Ҳаптобусда қусмайсанми? — деди у шанғиллаб. — Ану, Ҳақима гаранг бор-ку, ҳар борганида қўлиға халта оливоларкан...

Хола сўнги жумлани овозини пасайтириб айтди.

— Ула-а-р, — деди у секингина.

Шу пайт шундоққина магазин биқинидан Салима чиқиб қолди. У худонинг берган кунни шаҳарға қатнайди. Нима учун қатнашини ким билсин, ишқилиб уйда ўтирадиган хотин эмаслиги маҳаллада ҳаммага аён.

— Агар кўнглингиз айнийдиган бўлса, беш-олтита қурутни чўнтагингизга солиб қўйинг, — деди у босиққина қилиб. — Катта рўмол ўраманг, шаҳар иссиқ, Иннайкейин, тўппа-тўғри туфли билан пайпоқ кияверинг.

Холанинг бунақа ишларда тажрибаси йўқ эди, бирдан энсаси қотганича челақларини обкашга илдию кетди-қолди.

Бирпасда ҳамма нарса тайёр бўлди. Қазноқдан туфли олиниб, чанги артилди. Белбурма ярқироқ кўйлакка тескарисидан дазмол босилди. Беш-олтита эмас, салкам ярим килоча келадиган қурутни «шаҳар сумка»га солиб қўйди.

Кечга томон осмонда сийрак укпар булутлар қанот керганча ёйила бошлади. Тўсатдан турган шамол шафтоли гулларини дув тўкди. Ҳовлининг бурчагида улоқчалар совқотибми, подага қўшилган онаси эсига тушибми, зорлана бошлашди: мээ-э, мээ-э...

Эри осмонда булутлар сезилмай, юлдузлар кўринмай қолган пайтда келди.

— Иш кўп-да, — деди ҳорғин, кўрпачага чўзиларкан.

Осмонни оловли ханжар тилиб ўтгандек бўлди. Бирдан ханжардан азоб чеккандай осмон гумбурлай кетди. Ташқарида ёмғир шовиллаб, дераза ойналарини тарақлата бошлади.

Эртага эса бозор куни. Эрининг феълини билади: айтган сўзидан қайтганини эслаёлмайди. «Ҳаво очиқ бўлса...», деди-ку, ахир. Хаёлида тинмай елаётган автобусу троллей-

буслар бирдан тўхтаб қолди. Ранг-баранг пуфакларни ёмғир чертиб, пақ-пақ этиб ёри-ла бошлади.

— Ҳай, туринг, — дея у негадир эрини уйғота бошлади.

Эри бошини қашиганча девор томонга ўгирилиб олди, уйқусираганча алланималар деб гўлдиради.

— Турсангиз-чи ахир! — дея беихтиёр аламдан қичқириб юборди у. — Ёмғирни қаранг ёғишини, овозини хунуклигини-чи...

— А, нима, нима? — Эр сапчиб кўзини очди. — Нима дейсан?

— Ёмғир, ёмғир ёғяпти... — У ўпкаси-га нимадир тўлиб, ҳиқиллаганча йиғлаб юборди.

Эрининг уйқули кўзлари унга бефарқ тикилди.

— Ҳе... — у гўлдираб яна бошини ёстиққа ташлади.

Токчада турган соат жон-жаҳди билан жиринглай кетди. Эр эснаганча соат тугма-часига қўл чўзди, кўзларини ишқалай-ишқалай ён-верига аланглади.

— Адол!

Нариги уйдан хотинининг: «Ҳм?..» — деган овози эшитилди. Бирпасдан кейин эшик-да ўзи пайдо бўлди.

— Бўлмайсанми? — дея эри негадир хижолатомуз илжайди.

— Ёмғир ёғяпти-ку, — деди у, аммо ўзи умидвор кўзларини эрига тикди. Назарида бирдан яна осмонда турли-туман пуфаклар ела кетди.

Ташқарида эса ёмғир ёғмоқда.

— Ҳе, — дея илжайди эри, — кийин дарров, тош ёғмайдими!..

ЯХШИ ОДАМ

Унга, сен ҳам одаммисан, дегандек муома-ла қилишармиш. Бугун ўлганнинг устига тепгандай қилиб, бу гапни хотини ҳам айтиб қолди. Рост-да, иззатталабликни унга ким қўйибди. Тўғри, бугун Тоживой ҳўкиздан хафа бўлди. Хафа бўлмасин ҳамми! Ахир, кўзига бақрайиб туриб: «Қийшиқ пиёладаги савилга ҳам кўниб кетаверардинг-ку, нега ноз қилиб қолдинг?» — деса-ю... Ҳаммани акам, укам деб кетаверган ҳам тузук эмас экан, албатта. Тўғри, қишлоқда тўй бўлса, ҳашам бўлса, айтмаса ҳам бораверади. Улди-йитдини-ку, йўриғи бошқа. Одамлар ўзиники, қишлоқни бўлса, жонидан ортиқ кўради. Армиядан қайтган пайтида (бунга, албатта, анча бўлиб кетган), маҳалланинг ўртасида савлат тўккан тепаликка чиқиб: «О, какая кракота!» — деганини тўртта эмас, иккита одам эшитган. «Икромбой, жуда ўрисчани боплаворадиган бўлибсизми?» — дейишганда, нима деб жавоб бергани ёдида йўғу, ҳаммаёқ галати, аллақандай яшилликка чулғанган битта катта боққа ўхшаб кўрингани эсидан чиқмайди.

Уйланмасидан бурун боғ ҳовлига катта дарвоза қурди. Одамлар кулишди: «Сичқон

сигмас инига... Бошпанасининг тайини йўқ-ку, дарвоза қурганига ўлайми!» Оғзига кучи етмаганлар гапирса гапираверади-да. Қизиқ, ахир, ким уйида йиғин қилиб, тўртта одам чақиргиси келмайди? Тўғри, қийшиқ пиёлада берсаям, йўқ, демайди. Йўқ, деб бўлармиди, ҳурмат қилиб беришгандан кейин. Шундай бўлсаям, унинг орияти ўзида. Хотини, «ҳашар-пашарнинг лоақал биронтасидан қолсангиз-чи», дейди. Қандай қилиб қолади, у ҳам уй-пуй қурар, ахир. Хотин киши гапираверади-да. Қурмаганда ҳам ҳурмат қилиб...

Ҳаммаси яхши эди, ҳашарга бориш ҳам, тўй-пуй ҳам... Тўғри, бир оз гандираклаб, қийшайиб қайтганида, қўшниси — фельдшер Алимурод аканинг жайдари ити Олапар бутун узумзорни бошига кўтарганча акиллаб зув югуради. «Вов... вов!..» Ўзи зингарча-ю, овозининг оламини бузганига ўласан.

Лекин бугун... ҳали хотинига ҳеч нарсани айтмаса ҳам унинг тўнғиллаб: «Одам деганда озгина инсоф бўлиши керак-да, берсачаверадими?! Аслида сизни, одаммисан сен ҳам, дегандай қилишади. Фақат чумчуқча фаҳмингиз ўлгур шунга етмайди», дегани ўлганнинг устига чиқиб тепгандай бўлди.

Кўзига қон тўлди. Хотин кишига қўл кўтарган одам эмасди. Олдида турган мошкичири тўла лаганни хотинига улоқтирди:

— Ўзимнинг пулимга ичдим!

Хотини яна жаврай кетди. «Болаларнинг ризқидан қийиб...» дейдими-ей...

Аслида ҳаммаси ўша Тоживой хўкиздан бошланди. У катта йўлда кетаётган эди. Тоживой хўкиз (хўкизни ўзи қўшди, аслида

Тоживой бригадир дейишади) секин имлаб чақириб қолди. Ундан тўрт уй наридаги — қабристонга яқин катта, ҳашамдор болохонали уй бригадирники.

— Бу, Икромбой укам, бир хизмат қиласиз-да энди?

— Хўш, ака, нима хизмат экан?

— Бу...

Тоживой хўкиз қалин лабларини унинг қулоқларига тутди. Назарида, тўй самоварига яқин тургандай юзлари қизиб кетди.

— Шу...

Тоживой хўкиз, беш йилдан бери бригадирман, дейди. Мана, яқинда уканг Холдорвойни уйлантиряпмиз, дейди. Хўш, хўш... Шу, боғда узумлар фарқ пишиб ётибди, дейди. Қайси боғда, акам? Ҳа, ўзимизнинг боғда-чи, колхоз боғида, шивирғонидан тортиб маскопгача асал бўлиб ётибди, дейди... Ҳм... Энди кўп ортармидик... Тоживой хўкиз шалпанг қулоқларининг орқасини қашиганча тиржайди. Ҳовлидаги кўзакидан ҳам қўшиб оламиз, дейди. Айтдим-ку, кўп ортмаймиз, деб. Наридан борса, тўрт яшик узиб қўйибман.

«Хўкиз»нинг нафаси қулоқ-чаккасини ҳўл қилиб юбораёзди.

— Олмазорнинг ёнидаги садақайрағочнинг тагида. Сену мен биламиз. Сир.

— Ҳа-а-а...

— Шунинг бир хизмат қилиб грузовойингда гузаргача олиб тушиб берсанг.

«Хўкиз» бошмалдоғини кўрсатиб яна тиржайди: яримта эмас, битта! Яна тагин қанақасидан дегин, ҳув, Рихсивой магазинчининг дўконига алламбалоси келибди. Бугдойникидан, дейишяпти. Жуда қизиқ бўл-

ди-ку, буёғи. Юртнинг ҳеч қандай сўровини қайтармайдиган одам...

— Ҳеч бунақа иш қилмаганман-да. Майли, ҳовлингиздагини кундузи бўлсаям олиб тушиб берай. Аммо...

Тўғри, бу гапни бўйнини қисиб, секин айтди. Ҳозир ўша бўйнини қисгани кўкрагини ўртаб юборяпти.

«Ия-вой! — деди Тоживой хўкиз, — ҳали биз битта қуядиган бўлдиғу йўқ дейдиган бўлдиларми? От чалган издан қолмаслигинини ким билмайди?» Худди шундай деди. Айтолмай юраркан-да. «Қийшиқ пиёладаги савилга кўниб кетаверардинг-ку, нега ноз қилиб қолдинг?» деди. Шундан кейин ҳам индамаганини! Оғзига толқон солгандай шалпайиб турибди. Қанча турди, билмайди-ю, «Ўзимнинг пулимга ичаман», деб жўнагани эсида. Бу гапни бақириб айтдимиз ёки секинми? Умуман, айтдимиз ўзи?

Тагин қўлини кўксига қўйиб хайрлашгани ортиқча бўлди. Кейин жўнади. Қаёққа бўларди — Рихсивойнинг дўконига-да.

— Шу, буғдойникидан бор, деб эшитдим.

— Сизга топилади.

— Қуй.

Ўзининг ҳалол пулига ичди. Бўғотнинг тагида ишни битириб ичмайди. Хоҳласа, купна-кундузиям ичаверади. Кўрганлар Икромнинг мияси ачиб қолибди, деяверсин. Вой хўкиз-эй, «Сен ҳам одамидинг!» дейди-я! Бўлди энди, юртга аралашиб бўпти. Ялиниб олиб кетишади ҳали.

Кўчада ашула айтиб кетмади. Бе, ашулага бало борми! Юраги ёниб кетай деяпти-ю! Нечта уйни ўтди, билмайди-ю, югуриб

Алимурад фельдшернинг ити Олапар пешвоз чиқиб қолди:

— Вов... вов...

— Ҳой, итдан тарқаган, мен сенга нима ёмонлик қилдим?

Ҳа, мана, таёқ ҳам топиб олди. Шундай калтакласинки, кўзларидан ўтлар чиқиб кетсин! Ит гир айланиб овози бориचा хура кетди.

— Мана сенга! Мана бу ёмон кўрганинг учун! Мана бу...

Узиям терлаб кетди. Юрагидаги юк са-ал камайгандай бўлди. Бирдан қаршисида Алимурад фельдшернинг узун бўйли, рангпар хотини пайдо бўлди:

— Ҳа, Икромбой, тинчликми?

У таёғини ташлаб юборди.

— Кўрмайсизми, буни, кеннайи, нуқул мени ёмон кўргани кўрган... — деб негадир ўпкаси тўлиб қўшни хотинга тикилди.

— Ургандирсиз-да.

— Урган бўлсам, йигит ўлай. Тунов куниям шунақа акилловди. Нима ёмонлик қилдим бунга?

Рост-да, тили тегмаса, оғзи тегмаса.

— Ҳозир сўраймиз бўлмаса, — деди қўшни хотин майин овозда. Сўнг итга юзланди:— Олапар, нега Икром акангни ёмон кўрасан?

— Вов, вов...

— Вах-ха-ха... — Атрофни ўраган қорақура болалар кулиб юборишди. У дўпписини олиб бошини қашиди, сўнг қўшилиб ўзи ҳам кула бошлади. Ақлини егунча ичгани йўқ ҳали. Ҳеч замонда итдан бирон нарсани одамга ўхшаб сўрайдиларми?

Хотини бўлса, энди тинмай жавраяпти.

Албатта, нима бўлганини ҳозир айтиб бўлармиди. Юраги яна ёниб кетяпти. Боши мис баркашга ўхшаб қизиб, оғир бўлиб кетган...

Бир пайт кўзини очса, ойдин. Олди очиқ айвондан осмондаги юлдузлар ерга думалаб тушгудай дона-дона бўлиб чарақлар эди.

Атрофдаги қўшни уйлар шундоқ кўриниб турибди. Ана, Алимурод фельдшерники, ана, Ҳусниддин муаллимники, ҳув ана, ака-ука Зокир билан Шокирларники. Негадир Тожи-вой бригадирнинг уйи кўзга ташланмаяпти.

Юраги негадир ёришди. Худди бугунги дилхираликлар ҳалигина содир бўлмагандай, умуман, сира содир бўлмагандай туюлди. Ёнида ётган хотини гингшиб ағдарилди. Димоғига тезакнинг ҳиди гуп этиб урди. Айвонни мўл-кўл ой ёғдуси ёритарди. Унинг эса ҳеч уйқуси келмасди.

ОФТОБЛИ КУН

Эрталаб ўғли иккита устани бошлаб келди. Ташқарида дарахтлар олачипор барглари тўқар, кун илиқ, қуёш тиниқ осмондан нур сочиб турарди. Офтобли кун эди. Рўпарадаги деразадан ҳовлида уёқдан-буёққа юрган келинларини, қий-чув кўтариб югуришаётган невараларини томоша қилиб ўтирарди. Ўғли усталарга буйруқ берарди. Мана, у қўлларини белига қўйганча, тўшакда шол бўлиб ётган онасини кўрсатиб нималарнидир уқтиряпти. Каттароқ қилаверинглар, ойимни илгари Тожи полвон, дейишарди, деяпти шекилли. Бир вақт келини олдига дастурхон ёзиб, чойнакни тарақ этиб қўйиб кетди. Келинининг қовоғи солиқ эди. Хафа бўлиб нима қилади, келинининг мижози ўзи шунақа, қовоғини сира очмайди. Радио жананглаб турибди. Ҳозир концерт беришмайди, ҳали эрта. Қайси бир тилда ахборот эшиттирмоқда.

Усталар ишни бошлаб юборишди. Тахталарни арралай бошлашди. Мана, овози ҳам эшитилияпти: фирр-фирр... Деразанинг бир тавақасини кимдир очди. Бир оздан сўнг дераза олдида сочсиз бошини қашлаганича ўғли Нурали пайдо бўлди.

— Ойи, зерикмаяпсанми?

Нурали унинг тўнғичи. Негадир сенсирайди. Сенсирашига у ўрганиб ҳам қолган.

— Мана, сенга бемалолроқ қилиб бир каравот ясаттириб бермасам, — дея ўғли дўпписини бошига кийди-да, негадир илжайди.

— Шу каравотда ўлгунигча ётавер демоқчимисан? — деб соғ қўли билан кўзини артди у.

— Ия-ия, ойи, шунгайм йиғими, — деди негадир ноқулай ҳолатда қолиб Нурали. — Ҳали тузалиб кетасан, ҳа.

Дераза ёпилди.

Усталарнинг иши авжига чиқмоқда. Ар-ранинг товуши тобора қаттиқроқ ғириллай бошлади.

Келини Меҳри косада шўрва олиб кирди. Қошиқни аста косага ботираркан, дастурхонга тўкиб юборди. Келини кўрмади. У бурчакда турган телевизор ёнида куймаланарди.

— Меҳри, телевизорни қўйиб юбор.

— Ойи, ахир...

«Вой, ўлай, шу пайтда телевизорда томоша нима қилсин?» — дарров келиннинг фикрини уқди. Келини товони билан намати аста босганича чиқиб кетди.

Ташқарида ҳамон тахта арралашарди.

...Бир маҳал ҳовлида товушлар ҳам ти-ниб қолди. Хона ичида ғинғиллаб пашшалар айланишарди. Кимдир меҳрибон, майин товуш билан чақириб қолди. Жудаям таниш овоз. Бошини кўтарди. Қаршисида Нуралининг ўртанча ўғли Эрали турарди. Шаҳарга

кетиб қолган. Уқишга киролмай, ишлаяпти, дейишувди.

— Қел, болам, — дея у машаққат билан ўрнидан кўзғалиб ўтириб олди.

Невара эгилиб у билан кўришди. Бўйнинг чўзилиб, улғайиб кетганини қаранг невараси тушмагурнинг. Невара меҳр билан унинг қурушқоқ юзларидан ўпди. Димоғига мусалласнинг ўткир, ачимсиқ ҳиди урилди. Невара кўрпачага, оёқларини тиззалари орасига олганича чўккалаб ўтирди. Буви билан невара сўраша кетдилар. Невара одатдагидан хушфеълроқ, меҳрибонроқ, сергапроқ кўринарди. Мусалласнинг сеҳрли кучи қаёқдалигини буви жуда яхши билади. Неварага эса бувисининг мулойимлиги ёқди. Бувисининг соғлик пайтини яхши эслайди ахир. Қатта кўзойнаклари тагидан жиддий тикилиб, тикув машинасида шатир-шатир иш тикиб ўтирган пайтлари...

— Қалай, болам, шаҳар яхшидир?—Кампирнинг кўз олдида баланд-баланд иморатлар, физиллаётган автобуслару трамвайлар, троллейбуслар кўриниб кетди.

— Қаёқда дейсиз! — дея невараси кўрпачага яхшироқ жойлашиб ўтириб олди. — Иш. Ундан кейин, у ерда на кун ботишини, на кун чиқишини билиб бўлади.

— Чироқлар кўп-да. — Кампирнинг тасавурида яна шаҳар, чироқлар чароғон кўчалар гавдаланди. Чироқлар кўплигидан юлдузлар ҳам кўринмайди, ой ҳам.

Невара бувисига негадир кул рангга ўралгандай шаҳарни қандай қилиб тушунтириб берсин? Охирги пайтлар шаҳар негадир кул-

ранг, рангсиз кўринишини хаста бувисига тушунтириб бўлармиди?

— Ҳа... Овқатдан ўзингни сиқмаяпсанми? — Кампирнинг кўзига невараси озиб, кўзлари киртайгандай кўринди.

— Буви, у ерда овқатнинг ҳеч ҳам мазасини билиб бўлмайди.

— Чўчқа гўшти аралаштирадигандир-да. Ундан кейин, шовқин-сурони ҳам қулоғингни батанг қилар...

Кампир қачондан бери шовқинга чидаёлмай қолганини яхши эслолмайди. Ҳа, ўша бир оёқ, бир қўли сирқираб оғришидан бошланувди шекилли.

Невара кулди. Таомларнинг қайсиси яхшилигини ажратолмаётганининг сабабини ўзи билмайди-ю...

— Ўқишга кираман, девдинг, эшитсам, ишлаётган экансан, — деб кампир соғ қўли билан рўмолини тўғрилаб қўйди.

— Ҳаммаси жонимга теғди! — Невара мушти билан дастурхонга урди. Ҳаммаси ўша ўқишдан бошланган эди-да, ахир! Ўқинг, ҳам келмайди, ишлагинг ҳам. Тўғриси, нима қилишингни билмайсан.

Орага жимлик чўкди.

Кун қиздира бошлади. Лекин иссиқ саратон пайтидагидай эмас, қанча қиздирса ҳам кампирнинг баданини ҳеч бир жизиллатмайди. Куз қуёши-да.

— Ҳа... — кампир узоқ тин олди. — Мана, мен шу пайтгача қанча кўйлак тиккан бўлардим.

Невара бувисига ташвишли нигоҳ ташлади.

— Бир кун ҳам тинимим йўқ эди-я.

— Ушанда дам олиб ишлаганингизда-ю... — деб гудурлади неvara нима дейрини билмасдан.

Қандай яхши эди ўшанда! Бувиси ранги ўчиб кетган кигиз устида сочилиб ётган турли-туман қийқалар орасида кўмилиб ўтирганча мижоз қабул қиларди. Неvara буни яхши эслайди.

— Худодан неча қайта сўрайман ахир, жонимни олиб қўя қол...

Қуёш нур сочяпти. Шундай пайтда ўлиш неvaraга кулгили туюлди.

— Улиб бўладими шу вақтда?

Неvara шаҳарни эслагиси келмади. Кампир эса ўлим ҳақида гапириб, неvarасини зериктириб қўймаслик учун касалини сўзламай қўйди. Улар об-ҳаво тўғрисида суҳбатлаша бошладилар.

Кузда кунлар қисқа бўлади. Ҳадемай қуёш пастга тушиб кетади. Бу ҳақда неvara шаҳарда ҳеч қачон ўйлаб кўрмаган эди.

Кунлар қисқа. Усталар ортиқ тахталарни гириллатмай қўйдилар. Бугун эса жуда яхши, офтобли кун бўлди. Офтоб эса унинг— кампирнинг баданига жуда хуш ёқади.

БАЙРАМЛИК

Василий Макарович Шукшин
хотирасига бағишлайман

Хотини эрталаб: «Икки куннинг бирида ичиб юргунча, ана, Май яқинлашяпти, болаларга жуда бўлмаса кийим-кечак олсангизчи», деди. У: «Нима, болалар яланғоч қоляптими, мана бугун оламиз-да моюнани», деб жавоб қайтарди.

Кўм-кўк майса билан қопланган қияликдан югуриб тушаркан, хотинининг тепадан бақирғи эшитилди:

— Ҳой, нима олишни биласизми ўзи? Исломга кўк шапка, Шоирага кўйлак...

«Шокирга ботинка, Аҳмадга майка, Раҳимга шим...» — дея бармоқлариңи битта-битта букиб санаб чиқди. Автобазада йигитлар: «Бир-бир қилмаймизми, Тошпўлат ака?» — дейишса ҳам кўнмади, «Чурвақаларни бир хурсанд қилайлик, кейин», деди. «Э, сиз шундай десаңгиз энди, Тошпўлат ака, бошқалардан саратонда қор кутарканмиз-да», — деди Салим малла. «Ҳозирча нима кутсанг кутиб тур», дея зўрға жуфтакни ростлади.

Маошни киссага жойлаб, магазинга жўнади. Йўл-йўлакай яна санаб борди.

«Исломга ботинка, Аҳмадга кўйлак, Шо-

ирага майка... Ия, Шоира нима қилади майкани?»

Магазинда харидорлар йўқ, шундоққина эшик рўпарасидаги пештахтага тирсакларини тираб, қошлари бир-бирига туташ, серкиприк қиз бошини кафтлари орасига қўйиб мудраб ўтирарди. Нозик бармоқларини қўш узуклар безаган.

— Мамлакат!

Овози гулдираб чиқдими, қиз чўчиб бошини кўтарди. Уйқули кўзларида бир лаҳза қўрқувга ўхшаш ифода акс этди.

— Куёв бола дейман, жа-а... — у тева-рагига назар ташлаганича ёйилиб кулди.

Қиз кўзларини ишқалаб, оғзини кафти билан тўсганча эснади.

— Одамнинг ҳам шунчалик қилиғи совуқ бўладими? — деди бўғиқ овозда, қовоғини уйиб. — Ваҳимангизга яраша нима оласиз?

У турли-туман матолару газламалардан тортиб, тахта чой, қанд-қурс, гуручу ёғ, аёлларнинг ички кийимию болалар шиппаги, эркаклар пальтосигача қалашган қаторларни бирма-бир кўздан кечириб чиқди. «Нима олмоқчи эдим? Ҳа, Исломга шапка, Шоирага кўйлак, Комилга... Бу ерда бошвоғингни йўқотиб қўйишинг ҳеч гапмас. Яна бир қарай-чи».

Нигоҳи яна шифтгача етган газлама тахланган тахталардан тортиб, нақ дераза рафига қадар буюм тиқилган бурчаккача кезди. Бирдан кўзи энг баланд қаторнинг тепасида ялтироқ қоғозга ўралган новотранг матога тушди. «Ялтироқ қоғозга ўраб қўйилганки, зўр, — деди матога қизиқсиниб ти-

киларкан, — бели қилдай, «пуф» деса, учиб кетадиган олифта нозанинлар кийса керак-да буни».

— Олмайсизми оладиганингизни! — деди сотувчи қизнинг энсаси қотиб. — Олмайдиган нарсага намунча тикилдингиз!

«Нега бақиради? Худди ўзининг қуриб қўйган иморатидай хўжайинлиги оламини бузади? Шунни айтадилар-да, бойниқини бойтеват қизганади, деб!» Унинг ҳам чапараста жаҳли чиқиб кетди-ку. Бир адабици бериб қўйсин, ким деб ўйлаяпти уни! Унақа текинга томоша қилиб, қийшайиб чиқиб кетаверадиганлардан эмас у!

— Ол, кўрсат матоҳингни!

Сотувчи қиз пештахта ортидан қимирламай, унга кўзларини қадаб турарди. У қизнинг кўзларида калаканамо илжайиш пайдо бўлганини кўриб, баттар тутациб кетди.

— Нима деяпман, ол!

— Бақирманг, — дея ҳамон жойидан қимирламай жавоб қилди қиз, — кеннайим олдига солиб қувламасин.

«Кеннайим»миш! Хотини руйхатда йўқ эди-ку. Олишига ишонмаяпти. Ҳа, бир кийимлик олади. Нима бўлса бўлди, пачакилашиб ўтирадимми шу бези қиёмат билан!

— Нега қувлар экан, жон десин!

Сотувчи қиз эринибгина стулга чиқди. Газчўп билан матони берироқ суриб тепадан зўрға олди-да, шахт билан пештахтага ташлади.

У шоша-пиша йўғон бармоқларини мато қатламлари ичига суқди. «Вой-бў, шунақаям

юпқа бўладими? Хотини бунақа «ух» деса, эт кўриндиган юпқа нарсаларни киймаганига, э-ҳе, қанча бўп кетди-ю! Унга бунақа нарсаларни ҳеч кераги йўқ. Болалар билан киёладими буни. Қоматиям ўзи... — Негадир кулгиси қистади. — Ҳа, майли, бўлар иш бўлди. Битта фаранг кўйлакка арзимапими? Чурвақалар билан қийналиб кетди. Битта шунақасидан ҳам кийиб қўйсин!»

— Бер! — деди қатъий. — Улча! Тўрт метр!

— Нарҳини биласизми ўзи? — деди қиз писанда қилганнамо. — Иннанкейин, эни бир метру қирқ сантиметр. Шунчани нима қилмоқчисиз? Тўрт метрини 17 сўм 60 тийиндан ҳисобласак...

Сотувчи қиз чўт қоқди.

«Ўн етти сўм олтмиш тийин! Бир метрининг пулига битта арзонгаров костюм олиш мумкин. Эни-чи, ўзиям шу ердан чойхонага-ча боради-ёв!»

— Уч метр! Уч метр ўлча! — У бир қарорга келган эди.

Сотувчи унга кўз қирини тез-тез ташлаб, эрмак қилаётгандек, матони ўлчаб, бир парча қоғозга ўради-да, унга тутқазди.

— Яна нима?

«Яна нима? Хўш, Шокирга кўк шапка, Исломга шим, Аҳмадга ботинка... Адашиб кетди-мов».

— Битта кўк шапка, — деди баланд овозда.

— Размери?

— Размерими... тўртинчи синфда ўқийди ўзи.

Қиз шапкани топиб, пештахтага ташлади.

— Яна?

— Тўртта кўйлак, ўғил болаларникидан, битта чиройлироғидан бўлсин, қиз болаларникидан. Иккита иштон, битта ботинка.

Қиз бир талай қилиб ҳаммасини бир жойга уйди.

— Тўртта кўйлак, тўртта шим, иккита майка, шапка, битта ботинка, ҳаммаси 46 сўму 40 тийин.

Қиз нарсаларни тезда қоғозга ўради. Уроғлиқ харидни қўлтиққа суққанча у уйга йўл олди.

«Ия, буёғи қизиқ бўлди-ку! Мамлакат унга кийимликни бериб қўйиб, ҳисоблаш эсидан чиқди. Шунақаям иш қиладими киши, шунча машмаша бўлган нарсани ҳисоблашни унутса-я! Ун етти сўм олтмиш тийиндан ў-хў, салкам эллик тўрт сўм бўларкан. Вой-бў, шунча пулга алданибди-я! Қайтсанимикан? — У бир дақиқа иккиланиб орқасига қаради. — Булар ҳиссасини чиқарволади одамлардан! Анув Тошмат дегани бўларди. Узиям, беш йилда итининг ялоғигача тилла бўлиб кетгандир... Ҳар келгандан икки тийиндан ўмарганда ҳам ҳақини беш кунда чиқаради ҳали!».

Шундоқ кўчасига қайрилишда катта, усти очиқ машина турар, пастда кимдир чийиллатиб сурнай чаларди. «Бешик тўйи эмиш, одамларнинг иши йўқми, нима бало? Сурнайчининг нима кераги бор экан, ҳайронсан», — дея энсаси қотиб қияликка кўтарилди.

«Бировга жавр бўлди-да, эллик тўрт сўм-а, бу деган савилга озмунча нарса келармиди? Э, шуниям ўйлаб ўтирибдими? Улар учун бу пул пул бўлибдими? Ҳар битта нарсага ўн тийиндан қўйгандаям... Ўзи хотиним ҳисобда йўқ эди».

У шундай деб ўзини юпатганча уйга кириб келди.

Аҳмад, Ислом, Шокир, Раҳим, Шоира, ана, Комилгача эмаклаб унга пешвоз югуриб келишди. Пешайвонни чангитиб супураётган хотини супургини тап этиб ерга ташлади.

У шолчага ёнбошлаганича ҳамманинг тегишини бирма-бир улаша бошлади: Шокирга ботинка, Исломга майка, Аҳмадга кўйлак, Шоирагаям...

— Бу сенга, — дея матони хотини томон секин сурди.

Хотини уни чиқмай жимиб қолди. Матога худди бировникидай, қўл теккизса, куйдирадигандай тикилиб қолди.

Эри уни ҳам эслаб байрамлик олиб келмаганига қанча пайтлар бўлиб кетди-ю! Тўғри, бир нарса олиб беринг, деса, ҳеч қачон йўқ демайди, лекин ўзича қаторга қўшиб, эслашининг йўриғи бошқа экан...

Хотинининг ўпкасига нақд ҳандалакдек нарса тикилиб қолгандай бўлди.

— Еқмадими? — деди у хотинидан кўзини узмай. — Мамлакат айтувди ўзи, тагин олиб борсангиз кеннайим олдига солиб қувлайди, девди. — Сотувчи қизни тилга олиши билан юраги бирдан орқага тортди. — Мана, ушлаб кўр, ўн йил бўлсаям қилт этиб йиртилса, йигит ўлай.

— Вой... — деди хотини деярли пичирлаб. Унинг кўзлари намланиб турарди. — Нега ёқмас экан, сиз опкеласизу ёқмайдами?

Негалигига сира ақли етмайди-ю, хотинининг шу сўзларидан кейин титраб кетганини ҳис қилди... Бундай сўзларни эшитмаганига қанча пайтлар бўлиб кетди. Аслида, бундай сўзларга ҳожат ҳам йўқмиди? Ким билади, ҳозир ширин, ғалати бир нарса бутун ичини титратиб юборди-ку.

— Узиям японларники экан, — деди завқини ичига сигдиролмай баланд овозда. — Мамлакат айтди, эниям нақ икки метрча келаркан.

Бўлди, ҳаром нарса керак эмас унга! У матони хотинининг қўлидан шартта олиб, қоғозга ўради. Исломдан шапкани, Шоирадан, Аҳмаддан кўйлакни, Комилу Шокирдан ботинкаю майкаларни юлқиб олди-да, қўлтигига қисди.

— Вой, бу нима қилганингиз? — деб сўради хотини ранги қув ўчиб.

— Ҳозир, ҳозир...

Магазинга тушлик пайтига келиб қолибди. Аниқ билади, Мамлакат магазиннинг ўзида овқатланади.

Эшик дастасидан қаттиқ тортиб, зўрға михда илиниб турган илгагини шиқирлата бошлади.

— Нима дейсиз? — дераза ойнасидан сотувчи қизнинг нафис зар рўмоли, қоп-қора қошларию кўзлари кўринди. — Ҳозир тушлик-ку ахир!

— Оч, оч! — дея бақирди у жон ҳолатда. Унинг авзойидан чўчибми, сотувчи қиз калитни узоқ шиқирлатиб эшикни очди.

— Қайтиб келасиз девдим-а, — деди ҳафсаласи пир бўлиб.

— Йўқ, мана... — у тез-тез нафас оларкан, қўлидаги нарсаларни пештахтага сочиб юборди.

Қиз қўрқа-писа пештахтага яқинлашди:

— Тинчликми?

— Менга сенинг бир тийин ҳам ҳақинг керакмас, болаларим билан тинч ўтирай, ҳа... — у намоёишкорона тарзда қўллари орқасига қилиб, дўп-дўп қадам ташлаб юра бошлади. — Нотўғри ҳисоблабсан-ку. Мана буни, — у кийимлик матони қўллари билан аста уриб қўйди, — эсингдан чиқарибсан.

Қиз шошганча, чўтни қўлига олиб, қоқа бошлади: уч метр материал 17 сўм 60 тийиндан 53 сўм 80 тийин. Бояги 46 сўм 40 тийинга буни қўшсак, 100 сўм 20 тийин бўлади.

У ҳиссасидан эллик тўрт сўм чиқарди, санаб, қизга узатди:

— Қайтими керакмас.

— Олинг, Тошпўлат ака, — деди Мамлакат. Унинг миннатдорчилигини қандай изҳор қилишни билмай ўнғайсизланаётгани шундоқ сезилиб турарди. — Қандоқ виждонли одам экансиз-а, болаларингизнинг роҳатини кўринг.

«Ўрикдай юмшаркансизу!» — деди ичида.

Байрамлик харидни маҳкам қўлтиқлаганча ташқарига чиқди.

Кўчани кесиб ўтиб, маҳалласига буриларкан, хотин-халаж тўла машина йўлини тўсди. Чилдирманинг овози ҳаммаёқни тутган. Сурнайнинг овози эшитилмаяпти ҳам. Хотинларнинг ўртасида лунжини шиширганча кетаётган сурнайчига қичқирди:

— Авжини сал баландроқ ол-да, оғайни!

ДЕНГИЗ. ОДАМЛАР

Уларнинг қирғоқлари кимсасиз эди. Тўғ-рироғи, бу сокин қирғоқни ўзлари ахтариб топган эдилар. Бу ерда етмиш ёшлар атрофидаги шаҳарлик кампирнинг ҳар ёз мавсуми дам оладиган кулбасию уларнинг чодиригина қирғоқда одам яшаётганидан дарак берарди.

Осмон мусаффо, офтоб нурлари кишига хуш ёқарди. Денгиз шовқини қулоқни батанг қиларди. Тўлқинлар шиддат билан қирғоққа урилар, бетиним ювилаётган қумлар бемажол вижирлар эди. Чағалайлар сув юзида тинмай чарх урардилар. Атрофни бу шовқин билан бирга аллақандай сукунат чулғаган эди.

Йигит кўзларини очғиси келмас, аммо қаршисидаги шовқинни эшитиб, кўриб, ҳис этиб ётар эди.

— Уф-ф, зўрғагина битта этюд олдим-а! — У рўпарасидаги қумга шу қум тусига кира-ёзган қорача, нозик қизнинг чўкканини, қўлидаги фотоаппаратни эринчоқлик билан ерга қўйганини сизди. Кулди.

— Ҳа, нега куляпсан? — деди қиз соябонини пешонасига тортиб тушираркан. — Ҳалиям, фотография санъат/эмас, деяпсанми?

Аввалгидай, қанақасига санъат бўлсин, дуч келган киши аппарат олиб шиқиллатаверади-да, деб куляпсан-ку ўзингча.

— Ҳали ундай деганимча йўқ. — Йигит эски мунозараларни давом эттиришни истамади. Лекин негадир, қизнинг асабига теккиси келди. — Цивилизациясиз яшолмайсан.

— Тўғри, яшолмайман. Сен буни тан олишни истамайсан, лекин мен тан оламан.

Қиз иссиқ қум устига чўзилди.

Узоқда, чексизликда денгизнинг четларини худди тутунга ўхшаш парда қоплаганди. Чағалайлар ҳамон сув узра шовқин солардилар.

— Одамлар мураккаб масалалар устида бош қотиравериб чарчадилар, — деди қиз қуёшга кўзларини кисиб қараркан.

— Ҳозир кайфиятинг шундай. Бошқа бечораларни ўз ҳолатингга солиб қўйма, — деди истеҳзо билан йигит.

Қиз парво қилмади. Йигит унинг қуёш куйдирган, сувнинг шўри қуриб оқариб қолган баданига назар ташлади: «У тез, жудаям тез завқланади».

Бу янги фикрдан ўзи негадир қувониб кетди. «Бу нарса яхшими, ёмонми?» — дея ўйлай бошлади.

Қиз кўм-кўк ложувард осмондан кўз узмай деди:

— Агарда мен фильм ишлайдиган бўлсам, жаҳоний проблемалар устида бош қотирмайман. Менинг мавзуим «Инсон ва денгиз», «Инсон ва тоғ», «Инсон ва...»

— «Инсон ва табиат», деб қўя қол.

— Ҳа, умуман, шундай бўлади. Инсон билан табиатнинг бир-бирига боғлиқлигини кўрсатаман. Биласанми, бу ғоят гўзал боғ-

ланиш. Енгил музика садолари, кўм-кўк осмону яшил боғлар, инсон аста қадам ташлаб бормоқда... Нимаси ёмон? Ахир инсон ҳам табиатнинг бир бўлаги-ку.

— Ҳеч ёмон жойи йўқ. Сен фақат чуқур ўйламайсан, мураккабликдан қочасан. Ахир кишиларнинг бир-бирлари билан инсоний муносабатлари, табиати, психологияси... Бу осон гап эмас. «Инсон ва денгиз» эмиш... — Йигит қизга масхараомуз қараб қўйди. — Осон шундай дейиш.

— Нега ўз фикрингни менга зўрлаб тиқиштирасан? — дея қиз ўрнидан туриб кетди. Соябонини жаҳл билан бошидан юлқиб олди. — У сен, ҳамма нарсадан ишқал чиқинини кутиб хавфсирайдиган. Мана, қара, шу денгизни ҳеч қачон ёмонлик қилади, деб ўйлайсанми?

Денгиз одатдагидек шовилларди. Сув устида медузалар ялтирарди.

— Неча асрлардан бери инсон денгизга, тоққа мурожаат қилиб келади.

— Урмонга, чинорларга, қарағайларга... — деб йигит кулиб қўшиб қўйди.

— Ҳа, ҳа! — Қиз ундан голиб келмоқчидай, атрофдаги шовқинни босмоқчидай қичқирди. — Шу нарсалардан инсон ўзига мадад, умид излайди.

— Бу сценарийингдаги эпизодми?

— Ёқмайди-а! — деб қиз қовоғини солди, йигитга тескари ўтирганича ёнидаги қумларни асабий равишда соча бошлади.

Йигит қизнинг газабдан сўз тополмаётгани, фикрини тушунтиролмайдиган хуноб бўлаётганини сезиб, муросасоз оҳангда аста гапирди:

— Бу — стихия. Одамнинг бу стихияга, борлиққа, муҳитга ўрганиб қолиши.

Қиз индамади. Орадан анча вақт ўтди. Булутлар тўдаси қуёшни ўрай бошлади. Офтоб елкаларни ортиқ қиздирмай қўйди. Шамол кучайиб, тўлқинлар янада шиддат билан кўпириб-тошиб қирғоққа интила бошлади. Иккови жимгина ўринларидан туришди. Тўлқинларнинг оёққа урилиши баданларни сескантирарди.

Қиз ўзи ҳис қилаётган гўзаяликни, ҳар бир инсон туйиши мумкин бўлган бу нозик гуйғуларни ҳамроҳи тушунолмаётганидан хуноб эди.

«Наҳотки инсон шу гўзаллик ичида яшаб бир-бирига ғараз кўзи билан қарай олса? — деб ўйларди қиз оёқ остида ғижирлаётган қумларни бир-бир босиб. — Мана, қаршимизда қудратли денгиз. Салобатли нимаики нарса бор, инсонда қандайдир туйғу уйғотмасдан қолмайди».

«Энг муҳими, кундалик воқеалардан дам олиш». Бу гапни улардан қайси бири аввал айтгану қайси бири тасдиқлаган эди? Йигит қизнинг эриниб қадам босаётган оёқларига, фотоаппарат тутган қўлларига разм солиб борарди. Бу гапни унинг ўзи айтган эди шеклли. Бараварига тасдиқлаб сафарга ҳозирланган эдилар. Бир хил, ҳар кун такрорланувчи кундалик воқеалар, майда-чуйда нарсалар иккисининг ҳам кунда ейилиши шарт бўлган бир хил тушлик таом каби жонига теккан эди. Бировнинг фикрини қандай ҳолда тасдиқлаш мумкин? Мажбуранми ёки дилданми?

Қиз фотоаппарат объективини денгизга,

олисида ора-сира кўзга чалинаётган қайиқларга тўғрилаганича бир нафас тўхтаб қолди. Йигит ҳам тўхтади.

«Мажбуранми ёки дилданми? — деб яна такрор сўради йигит ўзидан. — Ёки одамлар орасида келишувчилик, бировнинг фикрини итоткорлик билан қабул қилиш шартмиди? Тўғри, бир жойда ишлаётган кишиларнинг олдиндан нима дейишини, қандай ҳолда жаҳли чиқишию қувонишини беш қўлдай яхши биласан. Бу кишилар табиатига шундай ўрганиб қоласанки, бора-бора меъданга ура бошлайди. Гўё қуёшнинг чиқишию ботишидай табиий туюлади». Бу ҳол қизнинг ҳам жонига теккан эди. Сафар ҳақидаги таклифни ҳеч иккиланмай қабул қилган эди. Нега «Ўз фикрингни зўрлаб тиқиштирасан», дейди? Наҳотки икки киши яқин бўлса-ю, бирининг фикрларига бошқаси ҳукмронлик қилса? Нима учун ўзи одамнинг табиатга ўрганиб қолишини стихия деб атади? Бу сўзлари майин, келишувчи оҳангда эди: наҳотки мағлублигини ўша пайтда тан олган эди? Ўз фикрининг тўғрилигига гумон қилмайди. Инсонни табиатга яна нима боғлаши мумкин? Ёки одамлар ораларидаги зиддиятга чора тополмай табиатга мурожаат қилишадими? Кишилар бир-бирини қанчалик яхши билганлари сари, ҳис этганлари сари бир-бирининг жонига шунчалик тез тегадилар».

Тўсатдан миясига келган бу фикрдан йигитнинг ўзи ҳам ажабланди. Шамол баданларни совитди, денгиз кўпириб, тўқ яшил тусга кирди.

Агар танҳо ўзи денгизда бўлганида-чи?

Ким унинг жонига тегарди? Денгизми ёки ўзими? Бу кулгили ҳол. Ҳатто даҳшатли: У ҳеч қачон одамларсиз яшашни, ёлғиз ўзи завқланиб, ёлғиз ўзи нафратланиб, ёлғизликда ҳаёт кечиришни тасаввур қилолмайди.

Инсон бор жойда мунозаралар, тортишувлар...

Йигит ҳамроҳига меҳр билан нигоҳ ташлади. Денгиз қуёшида қорайиб кетган сержун, бақувват қўлларини қизнинг шамолдан жунжикиб титраётган кифтига қўйди. Қиз чўчиб унга қаради. Қора кўзларда ҳайрат аралаш севиңч ифодаси акс этди.

Олисан узун-қисқа гавдалар кўзга ташланди.

— Қара, қанча узоққа кетиб қолибмиз,— деб сўз қотди қиз.

Йигит қизнинг елкасини тўлдирган сочларини оҳиста силаркан, беихтиёр яна ўйга чўмди.

«Табиат қўйнида энг гўзал, энг нозик, теран ҳислар туғилади. Одамлар орасидаги арзимаган майда гаплар, талашиншлар бу ерда кулгили туюлади. Бу ерда фикрингни ҳимоя қилиш, деган сўзнинг маъноси қолмайди. Зотан, ҳамма нарса сеники, шу уфққа туташ денгиз ҳам, бутун борлиққа қозондай тўнкарилган қадрдон осмон ҳам, қуёш ҳам, ҳамма-ҳаммаси...

Яқинларида қувноқ қаҳқаҳа янгради. Худди болаликда ўқилган эски, қадрдон эртакларда тасвир этилгандай жингалак, оқсариқ сочлари узун-узун, кўзлари мовий, беш-олти ёшлар чамасидаги дўндиқ бола тўлқинлар устидан сакрар, қаҳ-қаҳ отиб куларди.

— Ваня, эҳтиёт бўл! — қорни қават-қават бўлиб осилиб тушган, оппоқ сочлари елкасида ёйилиб ётган барваста кампир, бола кетидан қувлашга қийналиб қичқирди.

«Бир вақтлар шу сочларни паришон тўзган, деб таърифлашган бўлса керак ошиқлар», — йигит қулоғига ҳамроҳининг майин шивири эшитилди.

Улар тўхташди. Бола текис тишларини кўрсатиб илжайганича кўзларини уларга тикди.

— Нинадан телеграмма олдим, — деди кампир. Тез-тез кўкраги кўтарилиб-тушар, унинг ҳаяжонини босишга интилаётгани салмоқ билан гапиришга тиришишидан сезиларди. — Ҳайронман, 5 сентябрга билетлар олинган. Кетишимиз аниқ. Тўртинчи вагон, купелик. Ахир мен бунгача ҳеч қаёққа кетиб қолмайман-ку.

— Нима депти қизингиз телеграммада? — деб сўради қиз бетоқатлик билан.

— Албатта келаман, депти. Келади-да. Мен ахир бир ўзим бола билан... — дея кампир лабларини бармоқларининг учи билан артди.

— Қачон келиши маълум эмасми? — Йигит кампирнинг аҳволини ҳис қилди. Инсон қариганида бундан ёмони бўлмаса керак, деган ўй хаёлига келди.

— Йўқ. Фақат «Албатта келаман. Нина», дейилган, холос. Биласизми, мен тепамда бировнинг буйруқ бериб туришини ёқтирмайман. Гоҳ уни қил, гоҳ буни қил. «Ойи, буни ҳозир бундай қилмайдилар...»

Кампирнинг сўзларидан йигит беихтиёр шаҳарни, одамлар тўла кўчаларда, хоналарда, таниш одамлар гурунгида бўладиган ҳис-

ни туйди. Ким биландир албатта ҳисоблашиш, кимдир албатта сенинг ишларингга аралашиси, гоҳо эса, ўзинг билмаган ҳолда ўзгаларнинг фикри дунёсига сурбетлик билан кириб боришинг... Бу туйғу бехосдан бу ерда, денгизда ғайритабиий туюлиб кетди унга.

Мана, денгиз кечагидай, боягидай, бундан бир қанча вақтлар, асрлар илгаригидай шовиллаб ётибди. Одамлар эса бир-бирининг кетидан тинимсиз келиб-кетмоқдалар. Муносабатлар, муомалалар, феъллар... бу борада баҳслар тугамайди. Денгиз абадий. Кампир ҳам эҳтимол денгизга невараси Ваняга қарагандай, шўхлигига шунчаки қўл силтаб қўйгандай муносабатдадир. Аслида ҳаммамиз ҳам денгиз олдида ёш боламиз, денгиз болаларимиз.

Кампир унинг хаёлини бўлиб, ҳаяжонли, хирқироқ товуш билан давом этди:

— Тағин ўз қизидан шикоят қиляпти, деб ўйламанг. — Кампир одатича лабларини яна бармоқларининг учи билан артди.

— Ахир, ўзингиз ўйланг, шунақаям қиладими киши?

«Бошланди», деб шивирлади қиз. Уни бу ҳикоя қизиқтирмасди.

— Ваня! — қиз анча нари кетиб қолган, тўлқинлар билан боягидай сакраб ўйнашаётган бола кетидан чолиб кетди.

Қуёш уфқда узоқ туриб қолди. Балиқхўр қушларнинг шовқини анча пасайди. Олисолисларда қирғоққа яқинлашаётган балиқчи қайиқлар кўзга ташланди. Йигит кампирга ўз мулоҳазаларини айтиб, уни тинчита бошлади: қизи сентябрда келишини эслатмоқчи

бўлиб, телеграмма бергандир. Хавотир олишнинг ҳожати йўқ, бу билан у фақат ҳордигинигина эмас, асабини ҳам бузади.

Кампир яна қайта бошдан ҳикоя қила бошларкан, анча тинчлангани сезиларди: у воқеаларни аста, салмоқ билан сўзларди.

Улар Ваня билан қизнинг изидан секин қадам ташлаб боришарди. Кампир денгиз шамолининг фойдалилиги, тўлқинни куч билан итқитганда сув шўри билан бирга денгиз витаминларини ҳам олиб келиб уриши, бунинг ниҳоятда шифобахшлиги ҳақида уқтирарди. Йигит чурқ этмай унинг ҳикоясини тинглар экан, яқин кунларда жўнашлари кераклигини одатдагидай таассуф билан эслади.

Қиз Ваняни тутиб олган эди.

— Айт-чи, Ваня, ҳозир сени акуллага бериб юборсам, нима қиласан? — дерди қиз.

— Нима қилардим, сув тагида акуланинг катта-катта саройлари бор. Акуланинг кемаларида маза қилиб юравераман.

— Юраверасан, юраверасан, бориб-бориб денгизнинг охирига етсанг-чи? — Қиз шундай дедию ўзининг сўзига ўзи ҳам ишонмай ўйланиб қолди. Қўз олдиға ниҳоясиз, ой ёғдусига тўлган сирли қирғоқлар, оқшомги қоп-қора денгиз келди.

— Вой, денгизниям охири бўларканми? Охири бўлмайди-а, буви? — дея бувисига мурожаат қилди бола.

— Қандай қилиб охири бўлсин, Ваня, — деб кампир уларга қараб жилмайиб қўйди.

«Бу табассум билан у ўз сўзларининг ёлғонлигини тасдиқлаяптими? — деди йигит ичида. — Шунча эртақлар айтиб овутиш би-

лан бирга ўзи ҳам ишонармикан? Йўқ, ишонмайди. У бу денгизнинг дунёдаги денгизларнинг энг жажжисилигига, океандан неча-неча юз марта кичиклигига ақли етар. Шу денгиздан ошиб ўтилса — кампир ҳар куни эслайдиган, болаликдан ўсиб-улғайган, гўзал, севимли, гавжум шаҳри, қадимий, файзли гузарлардан бирига жойлашган ғиштин бинода дунёда ичимликлардан фақат қизил винонигина тан оладиган чоли кутаётганини ҳис қилиб, юраги соғинчдан орзиқар. Ўзи-чи? У шу денгиздан ўтиб борилаверса, борилаверса, яна қирғоқларга чиқишини, яна чексиз ям-яшилликлар, турфа рангларга бурканган чароғон шаҳарларга элтувчи кенг автострадалар, темир йўл рельсларига, ҳар қадамда ўз фикрига эга одамлар гуруҳига дуч келишини тасаввур қилди.

Қуёш ниҳоят уфқ ортига чўкиб кетди. Атроф секин-аста туннинг рангига кўника бошлади.

Қорамтир денгиз сирли равишда асабий тўлқинланарди. Энди улар денгизнинг ниҳояси бўлиши мумкинлиги ҳақида ортиқ сўзламай қўйдилар. Бола акулалар саройи ҳақида бор билганларини қизга гапириб бера бошлади.

ЖИЯНИМНИНГ ҲИҚОЯСИ

Бизникига мана бундай борса бўлади: бозордан тўғри кетаверсанг, бир тор кўча олдиндан чиқади, ўша кўчага бурилиб, пастга қараб юрсанг, паст кўчага тушасан, ундан кўтарилиб юқорига чиқсанг, битта катта ёнғоқ дарахтига дуч келасан. Шу ёнғоқдан нарига ўтсанг, баланд тепаликни кўрасан. Тепаликнинг тагидан бир ариқ оқади. Ана шу ариқни ёқалаб бораверсанг, бораверсанг, сойга олиб чиқади. Соининг шундоқ ёқасида эса бизнинг уйимиз жойлашган.

Биз уч киши яшаймиз: мен, Қаҳҳор акам ва бувим. Биздан ташқари, уйда яна эшагимиз, мушук ва кучугимиз бор. Мен олтинчи синфда ўқийман. Қаҳҳор акам шофёр. Яқинда армияга кетади. Шунинг учун тунов кунини сочини қирдириб олдириб келди. Пешайвонда кўпинча бувимнинг олдида самовар, хонтахта туради, унинг ёнида эса мушугимиз Мош юзини ювиб ўтирган бўлади. Кучугимиз Тўрткўз бўлса, сойдан биров ўтиб қолганини сезса, вовуллаб атрофда зир югуради. Эшакнинг маълум бир вақтларда ҳанграшини айтмаса, жуда ювош. Бувим, бизга соат ҳам керакмас, дейдилар. Бувим шундай дейдилару кўзларига ёш оладилар. «Эшак ҳам

худди Қаҳҳордай ювош, бечоранинг ҳанг-раши ҳам энди кўнгилни бузади», дейдилар.

Рўпарамиздаги ҳовли Маткарим аканики. Унинг Қаҳҳор акам билан тенг Раъно исмли қизи бор. Ана ўша қизни Қаҳҳор акам яхши кўради. Бувим: «Ҳар куни намоз ўқиганимда илоё Раънохоннинг кўнгилни Қаҳҳоржонга ўнг қилсин, деб худодан тилайман», дейдилар. Бир куни шаҳардан келган Маҳамат акага ҳам бувим Раъно опа ҳақида гапириб қолдилар. Маҳамат ака, бувимнинг айтишларича, шаҳарда олим бўламан, деб юрганмишлар. Бувим унинг орқасидан, тишсиз оғизларини юмиб, «Омон бўлгур жуда пўримда», деб куладилар. «Маҳаматжоннинг кўйлагидаги отми, ниманинг расми?» — деб пичирлаб сўрайди мендан қўшнимиз Рихси хола.

Ушанда бувим Маҳамат акага: «Қаҳҳоржон пашшага ҳам озор бермайди-ю, Раънохон шундай болани хор қилиб юрибди-я», деб қолдилар.

— Пашшага ҳам дейсизми, хола? Пашшага нега озор бермас экан? Биласизми, пашша қанча инфекция тарқатишини?

Маҳамат ака пашшанинг зарари ҳақида биз ҳеч қачон эшитмаган гапларни сўзлаб бўлгач, охири, бир киши иложи бўлса, ҳеч бўлмаганда ўнтагача пашша ўлдириши керак, деган хулосага келди. Кейин, Раъно қандай қиз ўзи, деб сўраб қолди.

Бувим дастурхондаги ушоқларни териб оғзига солди-да:

— Кўҳлик-да, жудаям кўҳлик, — деди хўрсиниб. — Айтгандай, эртага Тоживой қи-

зини чиқаряпти. Тўйга чиқсанг, ўшанда кўрарсан.

Бувим бу гапни кеча айтган эди. Тўй эса бугун бўлади. Раъно опа тўйга чиқса керак. Чунки Қаҳҳор акам Раъно опага ёзган хатни мен ўзим элтиб берган эдим.

Қош қорайиб, карнай-сурнай садолари янграй кетди. Қишлоғимизда тўй ажойиб бўлади-да, эҳ... Қаҳҳор акам бир маҳал мени чақириб қолди. Раъно опангни сой бўйига айтиб кел, деди. Яна, ўзинг қоровул бўлиб тур, деб тайинлади.

Раъно опани ёқтирмайман. Ҳайронман, Қаҳҳор акам шу қизнинг нимасини яхши кўраркин? Кеккайган, роса «заҳар». Бир нарсани гапирсанг, дарров калака қилишга тушади: «Ростдан-а?» «Уни қаранглар-а!» Чиройлимиш! Нимаси чиройли?! Кўзлари худди Рихси холани бузоғининг кўзига ўхшаган катта-катта. Ундан инглиз тили ўқитувчимиз Манзура опа чиройли, доим кулиб туради. Агар Қаҳҳор акамнинг ўрнида бўлганимда, Раъно опага қайрилиб ҳам қарамасдим. Бувимга шуни айтсам, «Кўнгил-да, начора, кўнгилга буюриб бўлармиди», деб бошларини чайқайдилар. Нега кўнгилга буюриб бўлмас экан, тушунолмайман.

Хуллас, тўй бошлангач, анчадан кейин секин бориб қизлар орасида сузилиб, кимнидир мазах қилиб турган Раъно опанинг енгидан тортдим. Чимирилиб, орқасига ўгирилган Раъно опа мени кўргач, қиёфаси дарров ўзгарди:

— Ҳа, Тоҳиржон, полвон йигит, менда гапингиз бормиди?

Агар ўзимга қолса-ку, унинг яқинига ҳам

йўламасдим-а! Илоннинг худди ўзи. Худди ҳеч нарсадан хабари йўқдай, гапини қаранглар! Нима қилай, Қаҳҳор акам чақириб келишни топширган.

Раъно опа оёғини босайми, босмайми, деб кетимдан юраркан, сизсираб жонимни оларди:

— Анча ақлли йигитсиз-да, акангиз армияга кетаётганида бир ҳожатини чиқарай дебсиз-да, баракалла.

Харсанг устида ўтирган Қаҳҳор акам бизни узоқдан таниб, яқин кела бошлади. Мен ўзимни тор кўчага урдим. Девор тагига жойлашиб олдим. Гапимизга қулоқ солма, дейишибдими, эшитавердим.

— Яхшимисан, — дейди Қаҳҳор акам уни бир кунда юз икки марта кўрса ҳам. Кейин узоқ вақтгача жимиб қолади. Менинг ансам қотади.

— Яқинда мен редакцияга хат ёзувдим, — деб узоқ сукутдан сўнг давом этади Қаҳҳор акам.

— Вой ўлай, мендан арз қилдингми? — деб кулади Раъно опа.

— Йўқ, китобларда ёзилган қаҳрамонларга. Сизларда ҳам шундай бўладими, деб маслаҳат сўрадим, — дейди Қаҳҳор акам.

— Энди жавобини олгунча армияга кетиб қоламан, деб куяпсан-да, — деб кулади Раъно опа. — Қўй, кўп куюнма, ўзим жавобини ёзиб юбораман. Фақат уларнинг адресини тўғри ёзувдингми? Ундан кейин, улар бошқа шаҳарга кўчиб кетган бўлишлари ҳам мумкин. Ёки қўлларига тегмай қолиши ҳам мумкин-ку. Бунга нима дейсан?

Раъно опа уни узоқ калака қилиб кул-

ди-кулди-да, келган йўлига қараб жўнади. Қаҳҳор акам серрайиб жойида қолаверди. Негадир ўзимдан-ўзим уялиб кетдим. Агар катта бўлсам ҳеч Қаҳҳор акамга ўхшайман.

Раъно опанинг кетидан эргашдим. Балки менинг кетимдан Қаҳҳор акам ҳам эргашгандир. Агар Маҳамат аканинг йўлда Раъно опани кутиб турганини билганимизда ўқдай орқамизга қайтган бўлардик.

Ана, Маҳамат аканинг гапга усталигиничи! Сўзидан тўхтаб, жим бўлиб қолмайди ҳам. Қани кеккайган Раъно опа?! Чурқ этмайди. Маҳамат ака бошини хиёл эгганича йўлида тўсатдан пайдо бўлган янги юлдуз ҳақида сўзларди. Агарда у рассом бўлганида эмиш, шу юлдузнинг расмини албатта чизган бўлармиш. У яна узоқ нималарнидир сўзлай-сўзлай Раъно опа билан сой томонга юрди. Мен қўл силтадим-да, орқамга қайтдим. Нима, уларни кузатиб менга зарур кептими!

Эрталаб Қаҳҳор акам жуда хафа эди. Маҳамат ака хушбўй ҳид анқиб турган кўйлагини кияркан, унга деди:

— Оббо, Қаҳҳоржон-эй, ҳали Мажнун бўлиб юрибман дегин!

Қаҳҳор акам бошини ҳам кўтармади.

— Арзимамайди у қизинг! Арзимамайди. Биласанми, у қизингни текшириб кўрдим. Яна...

Қаҳҳор акам сапчиб ўрнидан туриб кетди. Бувим ҳам, мен ҳам уни сира бу ҳолатда кўрмаган эдик. У қизариб-бўртиб кетган эди.

— Яна бир оғиз шу қиз ҳақида гапир-

сангиз, тишингизни қоқиб оламан! — деди
Қаҳҳор акам кўзлари ғазабга тўлиб.

— Вой, солдатвой-эй! Мен, нима, сени,
қадрли холаваччамни адашмагин дейман-
да, — дея илжайди Маҳамат ака.

Қаҳҳор акам гапга нўноқ. У кўзларидан
учқун сачратганча Маҳамат акага юзланди.
Бувим ҳайҳайлаб, ўртага тушмаганларида
иш жанжал билан тугармиди.

Қаҳҳор акам шу воқеадан сўнг умуман
Раъно опа ҳақида оғиз ҳам очмади. Армия-
га жўнайдиган куни ҳатто, Раъно опангга
бериб қўй, деб мендан хат ҳам бериб юбор-
мади. Бувим мени бир чеккага имлаб, ши-
вирлади:

— Нима гап ўзи, Тоҳиржон? Қаҳҳор
аканг Раънони сўрамадимиз мабодо?

Мен худди ишбилармон катта кишилар-
дай лабимни буриб, елкамни қисаман. Бувим
иккаламиз Қаҳҳор акамни, одатдагидай, Раъ-
но опанинг йўлини пойлаб, гапини йўқотиб
гангираб қолар, деб ўйлаган эдик. Йўқ,
Қаҳҳор акам индамай армияга жўнаб кетди.
Ундан, мана, бир-иккита хат олдиғу бирон
марта Раъно опани сўраган жойини топол-
мадик. Бувимнинг айтишларича, Қаҳҳор акам
эр кишининг ишини қилганмиш. Шундай
қилганда эмиш, қиз боланинг қадрини ерга
урмаганда эмиш, одам бўлармиш. Қаҳҳор
акам шундай қилса, худо Раънонинг кўн-
лига меҳр солармиш...

Бувим тўғри айтган эканлар. Тунов куни
Раъно опа биз билан бозор ичидаги сурат-
хонада расмга тушдилар. Бу расмни Қаҳҳор
акамга жўнатмоқчимиз. Мен суратхонада
илиғлиқ турган матросча шапкани кийиб,

Раъно опа билан бувимнинг елкаларига қўлимни қўйиб тушдим. Бувимлар фақат, бир қўли йўқ суратчи Рифқат ака: «Внимание, снимаю!» — деганида кўзимни пирпиратвордим, энди гилай бўлиб чиқмасмикинман», деб хавотирдалар.

Бувимлар сурат битишини интизорлик билан кутарканлар, нуқул: «Қаҳқоржон билан Раънохоннинг ишқини дoston қилиб ёзса арзийди, ахир, ошиқ-маъшуқлар ҳақидаги дostonлар шундай бошланган-да», дейдилар. Мен дoston ёзишни билмайман-у, лекин ўзимча ҳикоя ёзишни машқ қилиб кўрдим, холос.

КУНДАЛИКДАН БИР САҲИФА ЕКИ ГАЙ- РИОДДИЙ МАКТУБ

Улкан шаҳар, баҳор кунлари-
дан бири, 19... й.

Дўстим, бу мактубни сенга ҳеч қачон жўнатмайман. Чунки бу ёзаётганларим кундаликнинг бир баҳор кундаги шунчаки саҳифасидир. Жўнатган тақдирда ҳам бу шундай мактубки, сен буни ҳис этишга ожизлик қиласан. Назаримда, қишлоқда, ўз одамларинг орасида ҳақиқий азоб туйғуси ётдай. Яна бу мактуб сенга жуда йиғлоқи туюлиши табиий.

Ҳозир баҳор. Дераза бехосдан очилиб кетиб, ўтларнингми, чечакларнингми иси димоққа урилди. Оқшом. Ҳозир қишлоқ тўйларининг айна мавсумидир. Кўзим ўнгида тўй манзараларидан бири: шабада томлардаги майсаларнию лолақизғалдоқларни силкитади. Чилдирманинг гижбангию ноғоранинг садолари кўкка ўрлайди. Ноғорачи бамайлихотир чордана қуриб ўтириб олганича чўпларини ноғорага кетма-кет уради. Микрофондан барваста, шопмўйлов тўйбоши Мамат ака бақиради:

— Шунақамас-да, ўртоқлар, шунақамас-да. Қаҳҳорни-ку (балки Зоқирдир, балки Тоҳирдир, бари бир эмасми), ҳаммамиз яхши биламиз-а. Ҳадеб мен ўртадан чиқмай ўзим

ўйнайвераманми, қани, Жаъфар, навбат сизга.

Бирма-бир ўйинга туша кетишади. Ноғора янада тезлашади.

— Навбат яна миллий ансамблга, — дея эълон қилади Мамат ака.

Микрофон чийиллайди.

— Дўстлар, энди навбат бир жуфт ашулага. Қани, Маҳмуд ака, давра сизга мунтазир...

Тўйларнинг ҳар бир лавҳаси ёдимда ўчмас из қолдирган. Ҳа, ҳозир баҳор оқшоми. Аммо мен билган, ҳис қилган, ўсиб-улғайганим, билганим баҳор эмас. Бу фаслда инсон чинакамига бахтиёр бўлиши мумкин. Қувонч ҳам одамга фақат ўз одамлари орасида насиб этадигандек назаримда. Мен балки минг карра ноҳақдирман. Мен бу ерда, улкан шаҳарда зеркиш нималигини, ёлғизлик азоби-ни англадим. Баъзи кечалар шундай туюладики, эрта тонгда тураману поездгами, самолётгами билет олиб жўнаб қоламан, деб ўйлайман. Мана, илк болалик кезлари, кўклам ҳидлари кезмоқда, ана, аймоқи тоқлар бир-бирига чирмашиб кетган паст-баланд томлар, кўм-кўк тепаликлар...

Дўстим, буларнинг бари ёлғон эканлигига, мен ҳеч қачон — эртага ҳам, унинг эртасига ҳам, индинига ҳам билет олиб жўнамаслигимга кўзим етиб турибди. Инсон баъзан чинакамига ич-ичидан азоб чекиши ҳам керак-ку. Ёлғон, қалбаки туйғулар, роллар, ниқоблар ҳеч қачон ўзгармаслигига ишончим қомил.

Сенга бу мактубни ҳеч қачон жўнатмаслигимни биламан, тўғриси, айтиб ўтганла-

римни сенга самимий тўқолмайман. Мен дардларни моҳирлик билан яширишни ўрганиб олганимга анча бўлган. Бу одамнинг шунчаки ўз-ўзи билан қилган суҳбатининг кундаликка шунчаки ёзиб қўйилган нусхасидир.

М У Н Д А Р И Ж А

Мажбурият	3
Қувончинг ранги	9
Шаҳарга саёҳат	14
Яхши одам	22
Офтобли кун	28
Байрамлик	33
Денгиз. Одамлар	42
Жиянимнинг ҳикояси	52
Кундаликдан бир саҳифа ёки гайриоддий мактуб	59

На узбекском языке

МАЪСУМА АХМЕДОВА

СОЛНЕЧНЫЙ ДЕНЬ

Рассказы

Редактор К. Султонов
Рассом Ю. Габзялилов
Расмлар редактори А. Кива
Техн. редактор Н. Жўраева
Корректор Ш. Соатова

ИБ № 2023

Босмахонага берилди. 8. 1. 82. Босишга рухсат этилди 12. 03. 82.
Р 14289. Формати 70x90 1/32. Босмахона қорози № 3.
Адабий гарнитура. Юқори босма Шартли босма л. 2.34.
Нашр л. 2.03. Тиражи 15000. Заказ № 12. Баҳоси 15 т.
Ғафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
700129, Тошкент. Навоий кўчаси 30.

Ўзбекистон ОСР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси
ишлари Давлат Комитетининг Бекобод шаҳар босмахонаси.

Аҳмедова, Маъсума.

Офтобли кун: Ҳикоялар. — Т.: Адабиёт ва санъат
нашриёти, 1982. — 64 б.

Ёш адиба Маъсума Аҳмедованинг ҳикояларида фавқулод-
да воқеалар рўй бермайди, унинг қаҳрамонлари ҳам ҳаётда
деярли ҳар кун кўриб турганимиз оддий кишилардир. Аммо
қаламқаш ана шу оддий воқеа-ҳодисалар замиридаги му-
раккаб инсоний муносабатларни, ана шу оддий кишиларнинг
беҳаловат қалбини синчковлик билан илғаб, ўзига хос ба-
дий шаклда тасвирлашга интилади.

Аҳмедова М. Солнечный день. Рассказы.